

Dragocena je vsaka pobuda

Ohranitev spomina na Rapalsko mejo

Božo Repe¹

Rapalska meja je leta 1920 po podpisu pogodbe v Rapallu zahodni del slovenskega ozemlja in naroda dodelila Italiji. Rapalska pogodba je bila posledica imperialističnega londonskega pakta iz leta 1915, s katero so antantne sile za kupčevanje s tujimi ozemlji v prvi svetovni vojni pridobile Italijo na svojo stran. Meja je močno zaznamovala generacijo med obema svetovnjima vojnama, močan odsev pa je pustila tudi v umetnosti tistega časa.

Po podpisu Rapalske pogodbe so začeli označevati mejo z mejnimi kamni, ki jih na terenu še vedno lahko najdemo, v naslednjih letih pa graditi do nje tudi pristope. Glavna oblika v gorah so bile t. i. mulatjere, ki so jih poznali še iz časa prve svetovne vojne. V tridesetih letih so gradili tudi tovarne žičnice.

Gradnja poti in objektov ob meji

Sledila je gradnja vojašnic s stalnimi posadkami italijanske finančne straže in obmejnih vojaških enot Guardia alla Frontiera (GAF), nato pa utrd, bunkerjev, strelskih jarkov, strojničnih in topovskih gnezd in drugih objektov. Tako je bil zgrajen tudi danes skoraj propadli "Morbegno" (ali Morbegna), tedaj najvišje ležeča zgradba v slovenskih gorah.

Fortifikacijski sistem, ki so ga Italijani gradili na rapalski meji, je bil del ogromne obrambne (pozneje tudi napadalne) več kot 1850 kilometrov dolge linije. Raztezala se je ob vseh italijanskih mejah (z Avstrijo, Švico, Francijo in Jugoslavijo, od Ligurskega morja navzgor in v notranjost) in se je imenovala Alpski zid (Vallo Alpino).

Dva nekdanja italijanska objekta na Veliki glavi pri Zadnjiškem Ozebniku sta bila zgrajena v istem obdobju, vendar imata še danes skoraj ohranjene zidove. Sta pa zaradi zaraščenosti težko dostopna in vidna praktično le še iz zraka. Foto: Dušan Škodič

Rapalski del je bil dolg okrog 250 kilometrov, graditi so ga začeli leta 1929, vendar do napada na Jugoslavijo aprila 1941 še ni bil dograjen. V vojašnicah in utrdah na meji naj bi bilo okrog 15.000 italijanskih vojakov, enote so bile razdeljene na sektorje. Alpski zid je bil sestavljen iz manjših utrd, ki pa so bile povezane v gosto mrežo. Kasarne fašistične milice so postavljali na vrh hribov, da bi se od daleč videlo, kako so na braniku "Sacro confine orientale" (Sveta vzhodna meja). Nekatere kasarne, ki so jim domačini pravili kaverne, so vkopali v zemljo za hribi, tako da jih jugoslovanske granate ne bi mogle zadeti. Strehe so bile pokrite z zemljo,

od kasarn je bila vidna le zunanja stena z okni. Večinoma so bile zgrajene v letih tik pred drugo svetovno vojno, bile so dobro izolirane, v povojnih desetletjih so v njih bivale družine (kaverna pod Sivko je še danes naseljena, op. ur.), nekatere pa so bile preurejene v vikende.

Zgrajeni sta bili dve utrjeni liniji

Na drugi strani je tudi jugoslovanska stran začela graditi svoj sistem utrd, danes znan kot Rupnikova linija. Meja je najbolj neposredno zarezala v življenje ljudi ob njej. Spremenile so se razmere, način preživljanja, razvil se je kontrabant. V dobrem in slabem so v življenja domačinov vstopili vojaki in oficirji, ki so službovali v enotah Alpskega zidu. Domačini so čez mejo začeli tihotapiti tobak, kavo, saharin, sladkor, moko, tudi živila (jajca in maslo), vino, riž, živino. Razmerje med dinarjem in liro 1 : 2 je ob sicer velikih tveganjih prinašalo tudi velike zasluge. Ustno izročilo in zapiski pričajo tudi o odnosih med italijanskimi uniformirani uslužbenci in vojaki ter domačini (še posebej

¹ Prof. dr. Božo Repe je redni profesor na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani.

pa domačinkami). Na jugoslovanski strani je na podoben način, morda le z nekaj manj kulturnega šoka, na življenje vplivala graditev Rupnikove linije. V času okupacije so bile utrdbe deloma zapuščene, vendar so jih kmalu začeli uporabljati za boj proti partizanom. Ob kapitulaciji Italije septembra 1943 naj bi se tja umaknile italijanske okupacijske enote iz Slovenije in Hrvaške, do česar pa ni prišlo, saj so se prej predale partizanom. Po kapitulaciji Italije je utrdbe zasedla nemška vojska. Zaradi pričakovanja zavezniškega izkrcanja v Istri so del fortifikacijskega sistema razstrelili, vendar so ostanek v letu 1944 začeli Nemci sami uporabljati. Povezali so ga z Rupnikovo linijo. Nov sistem, imenovan Ingridova linija, naj bi proti koncu vojne služil za obrambo pred napredovanjem Jugoslovanske armade v zaključnih operacijah za osvoboditev Slovenije, vendar potem ni igral pomembnejše vloge.

Pomen ostankov rapalske meje danes in v prihodnosti

Po uspešnem narodnoosvobodilnem boju, katerega posledica je bila vrnitev večine Primorske tedanji Jugoslaviji, je spomin na rapalsko mejo postopoma bledel. Organizirane skrbi za njene ostanke ni bilo. Šele v zadnjih dveh desetletjih se – sicer še vedno šibko – prepozna tudi kulturni pomen ostankov rapalske meje, tako italijanskega kot jugoslovanskega dela. Nekatera društva in občine so tudi organizirano pristopile k obnovi pristopov in objektov ter njihovi uporabi v turistične namene (najbolj konkretno doslej občina Gorenja vas - Poljane). Celovite, državne skrbi za ta del kulturne dediščine pa ni in je očitno še dolgo ne bo. Zato je dragocena prav vsaka pobuda, ki pomaga ohraniti tisto, kar se še ohraniti da, ali pa vsaj pripomore k ohranitvi zgodovinskega spomina s primernimi označbami in napisi.

Ruševine mogočne zgradbe v jeseni 2014
Foto: Michelle Di Bartolomeo

Pobuda *Planinskega vestnika*, da se obudi spomin na vojašnico "Morbegna" tik pod vrhom Triglava, je zato vredna vsake podpore. ●

Viri:

Aleksander Jankovič Potočnik:

Utrjevanje rapalske meje. Razlike v pristopu na italijanski in jugoslovanski strani. Zbornik mednarodnega simpozija ob 90. obletnici podpisa Rapalske pogodbe. Ad Pirum, Logatec, 2010.

Miha Naglič: *Dediščina rapalske meje. Rupnikova linija in Alpski zid, življenje ob rapalski meji v letih 1918–43 (47)*, Knjižnica Žirovskega občasnika, Žiri 2005.